

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут української мови

ДІАЛЕКТИ В СИНХРОНІЇ ТА ДІАХРОНІЇ:

текст як джерело
лінгвістичних студій

Київ 2015

ЗМІСТ

<i>Жулинський М.Г.</i> Народна мова – дух народу	6
<i>Онищенко О.С.</i> Діалектологія – важлива галузь славістики	8
<i>Аркушин Г.Л.</i> Із досвіду видання західнополіських текстів	10
<i>Бігусяк М.В.</i> Тексти як джерело дослідження говірок Івано-Франківщини: історіографія та перспективи розвитку	17
<i>Букринская И.А., Кармакова О.Е.</i> Диалектные тексты на лингвистическую тему	30
<i>Вербич Н.С.</i> Своєрідність членування діалектного мовлення	38
<i>Вербовий М.В.</i> Із спостережень над контекстом дієслова <i>укландати</i>	50
<i>Глібчук Н.М.</i> Ідіолект Парасковії Павлюк крізь призму діалектних текстів	60
<i>Глуховцева К.Д.</i> Ментальність діалектоносія та особливості діалектного дискурсу	75
<i>Гороф'янюк І.В.</i> Життєвий шлях подільського селянина в мовному втіленні (на матеріалі автобіографічних текстів)	83
<i>Гримашевич Г.І.</i> Варіантність прислівника в діалектному тексті	92
<i>Гриценко П.Ю.</i> Інформаційний простір діалектного тексту	100
<i>Гуйванюк Н.В., Руснак Н.О.</i> Багатовимірна реальність діалектного тексту	119
<i>Делюсто М.С.</i> Діалектна текстографія як прийом дослідження граматики переселенської говірки	128
<i>Исаев И.И.</i> О диалектной фонетике и объективной транскрипции	139
<i>Ищенко О.С.</i> Фонотекст як джерело сучасних лінгвістичних досліджень (про перспективу використання “Українського діалектного фонофонду”).....	145

<i>Касаткин Л.Л.</i> Магнитофонные / диктофонные записи диалектной речи как разновидность памятников языка и культуры	154
<i>Касаткина Р.Ф.</i> Звучащие диалектные хрестоматии	165
<i>Кобиринка Г.С.</i> Діалектний текст як джерело дослідження наголошення особових займенників	166
<i>Коваленко Б.О.</i> Рівень вияву діалектності фольклорних записів ХІХ ст.	176
<i>Коваленко Н.Д.</i> Формування діалектної текстотеки: проблема інформаційної достатності	190
<i>Колесников А.О.</i> Діалектні тексти як джерело інформації про генезу і динаміку українських південнобессарабських говірок	200
<i>Колеснік Л.Я.</i> Категорія оцінки у просторі діалектного тексту	218
<i>Кунцэвіч Л.П.</i> Беларуская дыялектная тэкстаграфія: набыткі, стан і перспектывы даследавання	228
<i>Курцова В.М.</i> Дыялектныя тэксты як крыніца па вывучэнні стану і дынамікі развіцця моўных з'яў у гаворках цэнтральнай дыялектнай зоны беларускай мовы	241
<i>Лесюк М.П.</i> Діалектний текст як засіб презентації граматичних форм частин мови	259
<i>Литвиненко Я.О.</i> Текстовий супровід у роботі експлоратора за програмою	271
<i>Мартінова Г.І.</i> Діалектний текст як підгрунтя класифікації говірок	288
<i>Osowski Błażej</i> Teksty gwarowe a reprezentacja językowa regionu	300
<i>Поістогова М.В.</i> Діалектний текст як джерело вивчення мотивів номінації	312
<i>Ровнова О.Г.</i> Старообрядческая документальная повесть как литературное явление и диалектологический источник	318

<i>Рябець Л.В.</i> Діалектний текст – важливе навчальне джерело в курсі “Українська діалектологія”	332
<i>Sierociuk Jerzy</i> Korpus gwarowy – możliwości i ograniczenia	337
<i>Тер-Аванесова А.В.</i> Русские диалектные базы данных и грамматическое описание говоров	349
<i>Тищенко Л.М.</i> Потенціал південнослов'янського діалектного тексту для мовознавчих досліджень	366
<i>Тищенко Т.М.</i> Лінгвогеографічний підхід до репрезентації діалектного тексту	381
<i>Ткачук М.М.</i> Метатекст редуکتивної говірки	388
<i>Толстая М.Н.</i> Диалектные тексты как источник информации о карпатоукраинских клитиках	398
<i>Фроляк Л.Д.</i> До питання про корпус українських текстів з Холмщини та Підляшся: проблеми та завдання його створення	417
<i>Хобзей Н.В.</i> Текст і словник: площини перетину	432
<i>Холодъон О.М.</i> Діалектний текст у дослідженні семантики дієслова в українських східнополіських говірках	440
<i>Czyżewski Feliks</i> Uwagi o tekście gwarowym jako jednostce języka (na przykładzie tekstów gwarowych wschodniej Lubelszczyzny)	451
<i>Щербина Т.В.</i> Текстова репрезентація прийменникової системи південної зони середньонадніпрянського діалекту	464
<i>Ястремська Т.О.</i> Динаміка діалектних явищ у тексті	480
Публікації текстів українського діалектного мовлення (Упоряд. Л.Я. Колеснік, М.В. Поїстогова)	493
Автори	498

Академік НАН України
ЖУЛИНСЬКИЙ Микола Григорович,
академік-секретар Відділення літератури,
мови та мистецтвознавства НАН України

Народна мова – дух народу

Вельмишановні учасники Міжнародної наукової конференції “Діалектний текст як джерело лінгвістичних студій”! Своє слово-привітання волів би розпочати згадкою про нашого славетного мовознавця Олександра Опанасовича Потебню, який наголошував, що для творчого самовираження людина мусить досконало володіти однією мовою, а знання інших мов має сприяти “збудженню думки, що йде по колії рідної мови” (Потебня А.А. Естетика и поэтика. М. 1976. С. 267). Учений був переконаний, що є почуття і думки, які жоден талант не здатен висловити загальнолітературною мовою, але які порівняно легко виражаються місцевою говіркою. Саме тому він обстоював шанобливе ставлення до мов малочисельних народів, до діалектів.

Перед початком нашого засідання я оглянув виставку книг на тему “Українська діалектна текстографія”. Вражає оприявлене в цих виданнях різноманіття українських говорів, що засвідчує невичерпність ментального і вербального потенціалу нації, живильних джерел народної психології, народного духу, можливості наблизитися до глибинного пізнання мови. Адже слово тільки в мовленні стає складником речення, у якому формується й матеріалізується мислення.

Діалектні тексти наближують нас до пізнання таємниці слова, хоча, на думку О.О. Потебні, ця таємниця “недосяжна для людини”. Та головне, що завдяки діалектам скорочується шлях дослідників мови до її носія, творця слова – до людини, особистості як виразника “духу народу”. Варто згадати, що І. Гегель у “Феноменології духу” обґрунтував тезу про “мову як форму існування духу” (Гегель І.В.Ф. Феноменологія духу. К. 2004. С. 444). Цю думку обстоював О.О. Потебня, стверджуючи: “мові немає нічого рівного, крім са-

мого духу; разом із духом вона виводиться з божественного начала” (Потебня А.А. Мысль и язык. Одесса. 1926. С. 31).

Діалектологія – наука, яка найближче стоїть до витоків національної мови, складного комплексу національної культури, до самого народу – творця мови і культури. Тому неocenенною є роль діалектології в збереженні й розвитку національної мови, у поступі національної літератури, культури.

На щастя, наша наука вже пододала догмати, що діалекти – це символ, знак сільської відсталості, той різновид мови, якого треба позбуватися, з яким треба боротися. Цей боротьбізм перемогло науково виважене розуміння неперехідної цінності діалектів як першооснови літературної мови, важливого живлющого джерела її поповнення сьогодні, і як свідчення про історичні долі народу, зв’язки різного часу з іншими етносами.

Тому максимально повно записати народне мовлення, глибоко науково, неупереджено витлумачити зафіксовану власне мовну, історико-культурну інформацію, закладену в діалектних текстах, – це пріоритетне і, відверто кажучи, надскладне завдання наших мовознавців. Сьогодні ми з трепетом перечитуємо тексти, що свого часу Олександр Потебня, Іван Франко, Володимир Гнатюк, Гнат Хоткевич, інші попередники-подвижники записали з уст народу. Ці записи стали мовно-культурними пам’ятками, які ми відкриваємо для себе, досліджуємо на рівні з давніми писемними пам’ятками нашого народу – літописами, давніми грамотами. Таке ж значення невдовзі матимуть сучасні діалектні записи, у яких відбивається епоха, людина цього часу, її мова.

Добре, що ця конференція зібрала представників різних національних лінгвістичних шкіл, які готові поділитися своїми науковими досягненнями, здобутками в галузі вивчення й збереження діалектів. Приємно бачити наших постійних гостей з Польщі, Росії, Білорусі, Норвегії, провідних учених університетів України – від Карпат до стражденних Луганська і Слов’янська. Усіх Вас щиро вітаємо в стінах Національної академії наук України.

Інтелектуальний науковий діалог слов’янських учених – це той місток над прірвою штучно створеного недовір’я між сусідніми народами, який так потрібен у сьогоденних складних умовах. Обов’язок учених, окрім розв’язання важливих наукових проблем, – будувати й зміцнювати порозуміння й довіру між нашими народами.

Дозвольте від імені Президії Національної академії наук України привітати учасників круглого столу і побажати всім успіхів у відкритті нових наукових положень, здобуванні нових знань, поглибленні наукової співпраці, щирих міжособистісних контактів.

Академік НАН України
ОНИЩЕНКО Олексій Семенович,
голова Українського комітету славистів

Діалектологія – важлива галузь славістики

Діалекти слов'янських мов були й залишаються вагомим джерелом мовної, культурної та історичної інформації. У них закодовано досвід багатьох поколінь, які творили слов'янські мови, наповнювали кожне слово глибоким і неповторним змістом.

Історія слов'ян – це тривалі в часі міжетнічні зв'язки, взаємовпливи, державно-адміністративні об'єднання і роз'єднання, що відбивалися в культурі, мові кожного слов'янського народу. І все це необхідно вивчати, давати йому глибоку наукову, зважену оцінку, часто – дешифрувати ту інформацію, яку збережено в окремих мовних знаках. Такому надзвичайно складному завданню присвячено національні лінгвістичні атласи – української, російської, польської, білоруської, словацької, чеської, лужицьких, болгарської, македонської мов. На це спрямована і колективна міжнародна праця – *Загальнослов'янський лінгвістичний атлас*, над підготовкою якого працюють усі слов'янські академії разом із Національною академією наук України.

НАН України, її Президент академік Борис Євгенович Патон, Український комітет славистів вітають і всіляко підтримують зусилля українських мовознавців, об'єднання мовознавців-славистів, що досліджують діалекти українського й інших слов'янських мовних обширів, стоять на позиціях наукової об'єктивності в розв'язанні складних проблем слов'янської діалектології.

Зафіксувати народну мову, зберегти інформацію про різноманітні вияви народної мовотворчості, дати мовним фактам наукову інтерпретацію – це завжди актуальні і напрочуд складні завдання лінгвістів. Особливої ваги зазначені завдання набули сьогодні – у час непередбачуваних суспільних катаклізмів, переселень людності великих регіонів, нового руху народів, у період серйозних викликів глобалізації.

Діалекти зберігають багатство безпосереднього пізнавального і суспільного досвіду народів. І це багатство потрібно фіксувати на всіх носіях інформації, ширше вводити в науковий і практичний обіг, робити доступним їхній зміст, роль якого в розумінні культурної спадщини часто недооцінюється.

Мене як історика й філософа цікавлять і територіальні, і соціальні діалекти, те, якою мірою інформація про соціолекти (політичних полемістів, журналістів, молоді, маргінальних груп тощо) потрапляє в коло наукової і суспільної комунікації. Нерідко використання елементів соціолектів поза їхнім природним середовищем функціонування, що обмежене соціальними групами, не сприяє взаєморозумінню людей, передаванню інформації про події і явища, а лише засмічують поняттєвий і мовний простір та віддаляють від пізнання суті об'єкта. Діалектологи теж мають бути насторожі адекватності категоріального апарату, яким послугуються у своїх дослідженнях, дбати про доцільне використання надбань діалектного мовлення в художній творчості.

Українці, кожен зі слов'янських народів, слов'яни як історично-культурна спільнота, як потужний архетип сучасної цивілізації зможуть витримати випробування новітньої епохи лише за умови збереження своєї мови, свого мовного і культурного обличчя у світовому розмаїтті мов і культур.

Останнім часом з'явилися твердження про кризу славістики. Звичайно, різноманітні суспільні негаразди, що торкнулися і слов'янських країн, не сприяють міжнародній співпраці славістів. Однак історично славістика пройшла крізь великі випробування і не втратила, а збагатила свій евристичний потенціал. Він – у розширенні міждисциплінарних студій, застосуванні новітніх пізнавальних технологій, залученні в дослідницьке поле нових об'єктів, виробленні методики комплексних міждисциплінарних досліджень.

Кризові загрози в славистиці виникають тоді, коли вона обмежена традиційним набором дослідницького інструментарію. Коли в науці простежується постійне збагачення й оновлення методологічного арсеналу, розширення міждисциплінарного синтезу, тоді формується живильне середовище для розвитку й оновлення студій.

Я переконаний, що слов'янській діалектології криза не загрожує. Вона, хоч і має справу переважно із старожитностями, є динамічною наукою. І в плані пізнання, і в сенсі збереження свого об'єкта.

На завершення наголошу, що всі народи, всі мови – світові. З цього необхідно виходити, цю ідею необхідно утверджувати!

У величчї кожної слов'янської мови переконують інформаційні, світоглядні, ментальні, естетичні глибини народної мови – діалекти!

Форзац 1.

А.М. Залеський і Т.В. Назарова в експедиції (Ровенська обл., 1965 р.).

П.Ю. Гриценко (с. Паришів Чорнобильська зона, 1997 р.).

Н.О. Руснак (с. Мамаївці Чернівецької обл., 2015 р.).

Р.Ф. Касаткіна, Л.Л. Касаткін, О.Г. Ровнова у російських старобрядців (с. Габові Гронди, Польща, 2000 р.).

М.М. Толстая з А. Цимботою (с. Синевир Міжгірського р-ну Закарпатської обл., 1998 р.)

Є. Серотнюк за роботою (Горенець біля Гнєзно, Польща 2015).

Форзац 2.

Видання діалектних текстів.

УДК 81'28
ББК 81

Д44 Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій / Відп. ред. П.Ю. Гриценко. – К.: КММ, 2015. – 504 с.

Рецензенти:

Л.Т. Масенко, доктор філологічних наук, професор

С.А. Карпіловська, доктор філологічних наук, професор

ISBN 978-966-1673-29-7

У книзі вміщено матеріали Міжнародної наукової конференції “Діалектний текст як джерело лінгвістичних студій” (Київ, 23–24 березня 2015 р.), присвяченої актуальним теоретичним і практичним питанням діалектної текстології. У наукових розвідках висвітлено проблеми інформаційного потенціалу діалектного тексту порівняно з іншими типами лінгвістичних джерел – атласами, словниками, дескриптивними працями; розкрито можливості дослідження мовного ландшафту, його динаміки та іншомовних зв'язків крізь призму діалектного тексту. Розглянуто прийоми аналізу діалектного тексту, методологію й засади створення діалектних фонофондів, текстотек і звукових атласів; способи репрезентації інформації в зібраннях діалектних текстів. У виданні представлено дослідження мовознавців України, Білорусі, Росії та Польщі.

Для науковців, викладачів, студентів, усіх, кого цікавить доля народної мовотворчості.

The book contains materials of International Scientific Conference “Dialect text as a source of language studies” (Kyiv, 23–24 March 2015) dedicated to relevant theoretical and practical issues of dialect textography. In scientific studies the questions of dialect text information potential comparing with other types of linguistic sources – atlases, dictionaries, descriptive works were highlighted; the opportunities of linguistic landscape research, its dynamics and cross-language parallels through the dialect text were revealed; the methods of dialect text analysis, methodology and principles of creation of dialect spoken corpora, text library and sound atlases were considered; the ways of information representation in dialect texts were also analyzed. The publication presents the studies of linguists from Ukraine, Belarus, Russia and Poland.

The book is intended for scientists, teachers, students and all those who interested in the fate of people’s linguistic creativity.

Редколегія:

П.Ю. Гриценко, *д. філол. н., професор* (відп. ред.);

М.М. Ткачук, *к. філол. н.* (відп. секретар); Л.В. Рябець, *к. філол. н.*;

Г.С. Кобиринка, *к. філол. н.*; Н.С. Вербич, *к. філол. н.*;

О.С. Іщенко, *к. філол. н.*; М.В. Поїстогова, *к. філол. н.*;

Л.Я. Колеснік; О.М. Холодъон.

Інститут української мови НАН України © 2015

Автори © 2015

© ТОВ «КММ» © 2015

Наукове видання

**ДІАЛЕКТИ В СИНХРОНІЇ ТА ДІАХРОНІЇ:
текст як джерело лінгвістичних студій**

Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту української мови НАН України

Відповідальний редактор: П.Ю. Гриценко

Художній редактор: Л.М. Чуприна

Технічний редактор: І.П. Тарасов

Комп'ютерна верстка: І.І. Тарасов

Підписано до друку 26.11.2015. Формат 60х90/16.
Друк офсетний. Папір офсетний. Ум. др. аркушів 31,5.
Шрифт Times. Наклад 300 прим.

Видавництво ТОВ “КММ”

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 2373

Віддруковано на ТОВ “АТОПОЛ”,
м. Київ, просп. Московський, 9